

COLLOQVIA FRANCISCANA II

COLLOQVIA FRANCISCANA II

UREDNIŠTVO

Mile Babić

Sanja Cvetnić

Dolores Grmača

Marijana Horvat

Marko Karamatić

Ivan Nujić

ISSN 2712-0619

Colloquia franciscana u potpunosti je posvećena proučavanju franjevačke kulturne baštine. Redovito se tiskaju tekstovi sa znanstvenih skupova što se održavaju u sklopu manifestacije *Dani franjevačke kulturne baštine* u Sarajevu, ali uredništvo prima i druge vrijedne priloge. Recenzija: urednička recenzija i dvostruko slijepa.

Colloquia franciscana is entirely devoted to the study of Franciscan cultural heritage. In addition to the papers presented at the conference series held as part of the *Days of Franciscan Cultural Heritage* in Sarajevo, the editorial board also welcomes other worthwhile contributions. Peer review: editorial peer review and double blind review.

COLLOQVIA FRANCISCANA II

200. OBLJETNICA ROĐENJA
IVANA FRANE JUKIĆA
(1818–1857)

Urednici

Dolores Grmača
Marko Karamatić

Sarajevo 2020.

Lada Badurina

lbadurin@ffri.hr

Filozofski fakultet u Rijeci

Ivo Pranjković

ivo.pranjkovic@zg.t-com.hr

Filozofski fakultet u Zagrebu

Putovanje u Carigrad Ivana fra Frane Jukića i Adolfa Vebera Tkalčevića

U prilogu je riječ o putopisima Ivana fra Frane Jukića *Putovanje iz Sarajeva u Carigrad god. 1852. mjeseca svibnja* (1861) i Adolfa Vebera Tkalčevića *Put u Carigrad* (1886). Uz osvrt na jezik i pravopis posebna će se pozornost posvetiti tim djelima s obzirom na putopisni žanr, odnosno na tip teksta kojemu pripadaju.

Ključne riječi: Ivan fra Frano Jukić, Adolfo Veber Tkalčević, putopisi, Carigrad, pravopis, fonologija, morfologija, sintaksa, leksik

U drugoj polovici 19. stoljeća objavljena su dva vrlo zanimljiva djela u kojima se opisuje putovanje u Carigrad. Prvome, pod naslovom *Putovanje iz Sarajeva u Carigrad god. 1852. mjeseca svibnja*, autor je Ivan fra Frano Jukić. Putopis je prvi put objavljen u časopisu *Bosanski prijatelj* (br. 3, 1861, str. 71–91). Drugome, pod naslovom *Put u Carigrad*, autor je predvodnik zagrebačke filološke škole Adolfo Veber Tkalčević. Taj je putopis objavljen kao posebna knjiga u izdanju Matice hrvatske u Zagrebu 1886. godine (239 str.). U ovome ćemo se prilogu osvrnuti na obje putopisne proze – u prvome redu na jezik i pravopis kojim su pisane, a potom i na njihov sadržaj. Naposljetku ćemo se dotaći nekih aspekata putopisa kao književne vrste, naravno s osobitim obzirom na ovdje razmatrane tekstove.

I.

Što se tiče jezika i pravopisa spomenutih putopisa, treba prije svega reći da se oni u mnogo čemu podudaraju, ali da imaju i neke specifičnosti. U osnovi je i jednoga i drugoga putopisa jezik i pravopis kakav su zagovarali predstavnici zagrebačke filološke škole na čelu upravo s Adolfom Veberom Tkalčevićem, s tim da je Veber, kao vrstan jezikoslovac (uostalom, i kreator jezične i pravopisne koncepcije zagrebačke škole), znatno dosljedniji u provođenju onih načela koja je sam zagovarao, a da je Jukić kudikamo nedosljedniji.¹

Na morfološkoj razini kod Jukića susrećemo velik broj aorista i imperfekta, npr. *osedlaše ga* (J 86),² *mo'jaše* (J 86), *raz'jašismo* (J 87), *odmoriše se i vratiše u Saračjevo* (J 88), *Ručasmo i napismo se* (J 92), *igrahu se* (J 93), *pratihahu me* (J 93), a kod Vebera uglavnom samo oblike aorista, osobito često u prvom licu jednine, npr. *opaziše* (V 2), *odpovrnu starac* (V 10), *rekoh* (V 14), *nadkriliše* (V 22), *pomislih* (V 36), *u'jezoh* (V 50), *naslonih se* (V 53), *razvaganih se* (V 56), *pohitismo* (V 80) itd.

Za Vebera je posebno karakteristična poraba velikog broja imperativa koji označuju prošle radnje, npr. *Ja poteci niza stube u spavalište, baci sa sebe kaput, skini prsluk, izpukni periš, razpori šav* (V 12), *Gospočja ustani, i nagni se* (V 37), *Dvadeset vozila kreni, a ja ostani zaparjen* (V 37), *Napokon kreni parobrod, a ja u vese'ju izp.j još jednu čašu vode* (V 50). Takva poraba imperativa doprinosi živosti pripovijedanja, ali je također i svojevrsna manira u proznim tekstovima druge polovice 19. stoljeća.

I kod jednoga i kod drugoga susrećemo velik broj množinskih oblika stare deklinacije, npr. *svčjim kućam* (J 87), *pod raškimi, srbskimi i bosanskimi vladari* (J 95), *s obližr.jimi n.jesti* (J 95), *krupnimi slovi* (J 96),

¹ Jukićeva se naklonjenost ilirskim zamislima očitovala već u činjenici da je prvi u Dalmaciji objavio knjigu Gajevim slovopisom – *Pisme razlike* fra Vice Vicića, Split, 1844), a i u Bosni je „najagilnije od bosanskih franjevaca toga doba zagovarao zamjenu Kujundžić–Marijanovićeve 'lipopisanja' Gajevim pravopisom (tj. slovopisom“ (Pranjković 2001: 5–6; usp. i Badurina 2015: 412). Stoga ne čudi da je koju godinu kasnije nastojao slijediti i pravopisnu koncepciju zagrebačke filološke škole.

² U zagradama se navode stranice u literaturi navedenih izdanja putopisa, s tim da ispred brojke kod Jukićeva putopisa dolazi J, a kod Veberova V.

na bagavih korjih (J 99), odnosno kod Vebera na tiesnih kolicih, s blatnimi kolesi na mršavih korjih (V 20), pred kućami na klupah (V 35), s papučetinami na poderanih po peti kopicah (V 86), Cieli je prostor razsvietjen svjetionici i svjetiljkami (V 130).

Na sintaktičkoj razini u obama putopisima susrećemo velik broj participijskih konstrukcija, npr. kod Jukića *toliko svcjih po putu učirjenih nasijah* (J 88), *koga sam ja poznavao u tavnici bivši* (J 89), *od putnikah tamo i amo prolazećih* (J 89), *hrisjanskih biti će 150 u obće dobro stcjećih i dobru trgovinu vodećih sa Srbiom i Sarajevom* (J 93), *predieje iz više selah hrisjanskih i turskih sastajeće* (J 104), a kod Vebera još puno više (što je u skladu s njegovom preporukom da bez zazora treba upotrebljavati ponajprije tzv. participe prezenta i u formi /sklonjivoga/ pridjeva), npr. *rieči ukočene i bujeće gazdarice* (V 30), *po dva postrance viseća ručnika* (V 52), *razgovara s rjekom sjedećom gospoćjom* (V 58), *Ja sam konzulica, stanjuća u Beču* (V 59), *gradić Oršova, ležeći na ušću* (V 59), *zaštrpocu noge dolazećih iz gradske zabave* (V 72), *rekoš svomu do sebe stcjećemu Božidaru* (V 78), *držeci se čvrsto za ogradu rjišućih se stuba* (V 97), *voli strogu golotu tonućih u svjetlu pustara* (V 121), *samostan urlajućih u Skadru i plešućih u Peri* (V 125), *kcji je prekrasno pristajao smiešćima jcj se ustima* (V 223), *lice jeduće ili pušeće Turkirje* (227), *kuhirja i druge amo spadajuće prostorje* (V 233) itd.

Konstrukcije za + infinitiv i uopće infinitivne konstrukcije (npr. konstrukcije svojevrsnoga akuzativa s infinitivom uz glagol /u/činiti) kod Vebera se gotovo uopće ne susreću, a nisu osobito česte ni kod Jukića, usp. *ni vatrića za lulu pripalit* (J 94), *han za očjašiti* (J 97), *imade rjekoliko katolikah iz Skadra, kcje je on činio doći* (J 98) ili *za lašnje Peć i Cjakovicu u posluhu održati* (J 100).

Tzv. biblijski red riječi, kojemu je svojstvena postpozicija atributa, znatno je češći kod Jukića, npr. *pojice rogatičko* (J 89), *sandžak novopazarski* (J 90), *mećja srbska* (J 90), *brdo strmo* (J 91), *drum carigradski* (J 91), *uspomena gorka* (J 91), *na Gjurǧjevo hrisjansko* (J 92), *sudbina kleta* (J 93), *u han kamenit* (J 94), *u gradu travničkom* (J 94), *s eparhiom sarajevskom* (J 95), *pašaluk prizrenski* (J 97), *dan nećjejni* (J 97), *po krajinu bosanskcu* (J 98), *kuća otčeva* (J 101), *u konaku muselimovu* (J 102) itd. Kod Vebera su takvi primjeri neusporedivo rjeđi, usp. *središte*

kr,jiževnoga rada naše braće srbske (V 50), *Corso novosadski* (V 51), *kod agencije parobradarske* (V 54), *osvojio tvrđaju biogradsku* (V 58) ili *brežarjci negotinski* (V 72).

Nešto slično može se reći i za red riječi po kojemu glagol dolazi na kraj rečenice ili surečenice, usp. kod Jukića *ja toga neću činiti* (J 85), *goste dobro dočika* (J 89), *Sela blizu rjega nikakva nisam vidio* (J 90), *meni davo i do sebe sve odtada u napredak na večeri i ručku posaćjivao* (J 92), *kiridžia iz Gjakovice kor,je pćji* (J 95), *ovčje iz rje kor,ji i goveda vodu pju* (J 96), *s malom silom veliku vcjsku prepriečiti može* (J 96), *misli pak o kosovskcj bitki kadikad prekidali* (J 97), *za lašr,je Peć i Gjakovicu u posluhu održati* (J 100). Takav red riječi u puno je manjoj mjeri svojstven Veberu, usp. *ipak i ona za rjimi popošla* (V 37), *kcji po rjcj oči parim* (V 38), *za sat tri dinara, a u varoši dinar, kud god na dušak poveze* (V 44), *dočim jih kazalište mađjarski zabavi,ja* (V 52) ili *ali me veća jcj krupnoća suzdrža* (V 69).

Na leksičkoj razini kod Jukića ponajprije upada u oči vrlo velik broj turcizama (i po desetak na jednoj stranici), npr. *salamet, mulaazim, zaptie, u haremu, bir,ja sen* (jaši ti), *onbaša, begluk ćumur, kurada* (J 84), *bezistan, kumrikuša, surgunluk, komordžia, ģjanum* (J 85), *na vilajetu, u jemeniah, svcju harku, kiridžie, kćfe-odžak, čauš* (J 86), *Jaramaze jedan, binbaša, teskara, čimbur, bajjaktar* (J 87), *tepsia, mudir, džamia, ima kadiu i muselima, kazaz, sandžak* (J 88), *menzelile, juzbaša, ģjaur, ćuprin, jolteskera* (J 89), *mehandžia, ekmedžia, nahia, surgunlia, handžia, r,jekoliko bašibozukah* (J 90), *dobar bakšiš* (poputbinu) (J 91), *miorialaj, bešluk* (J 92), *kesedžia* (J 94), *tanzimat* (J 95), *avlia* (J 98), *šargie, ćemaneta i druge borie, ašik, na penćjeru svcje jauklie, u tershanu* (J 101), *u kršlu, tahin* (hrana), *serasker* (J 103), *na ziafet* (J 105) itd.

Kod Jukića također susrećemo povelik broj oblika i/ili riječi koji su karakteristični za bosanske govore, npr. *mećati* (J 85), *tude* (J 86), *zaspo* (J 88), *pomrti, isko je, dočikati* (J 91), *scjde* (J 95), *otišo* (J 97), *kahvu ispeće, dvie zaptie* (J 98), *kor,ji su već sustali* (J 99), *potlam* (J 100), *Kako bolan tako mlad* (J 101), *poznavo* (J 103), *kroz malu lakomicu* (J 105) itd.

Kod Vebera je puno riječi koje se odnose na riječno brodarenje odnosno na dijelove riječnih brodova, što nije neobično kad se uzme u obzir da je on do Carigrada putovao brodom, usp. *tambuč* (dio potpalublja),

kasar (podignuti dio palube) (V 8), *grlin* (debeo konop za vezanje broda u luci) (V 10), *poriš* (V 12), *bacilo more o partigete* (V 14), *za sart, je* (jaka brodska užad) *jarbola* (V 31), *tarnice nema, ju stupa, jke* (V 37), *stc, jeći kod kavobande* (V 40), *nač, joh se barkarizu* (otvor na brodu kroz koji se ulazi) (V 42), *Reći ću sokaču* (V 61), *tegle nakrcane tumbase* (vrsta drvene natkrivene lađe) (V 75), *spustivši papc, fge i parokete* (V 91), *navala i gr, jeta svak, jakih plavi* (V 98).

Kod Vebera i inače nalazimo vrlo velik broj riječi koje su ili rijetke, s današnjega stajališta arhaične odnosno današnjem čitatelju iz raznih razloga posve neobične, npr. *š, jikavac* (V 2), *noseći te poput srda po svijetu* (V 4), *dva reda strunaca* (V 11), *primieti oblastnik* (V 15), *sa zornikom* (tj. dalekozorom), *na tri topometa* (V 16), *pletež kućarica, povrte, je* (V 20), *sa svc, jim slikovitim vezilom* (V 22), *podrtine grada* (V 34), *vrve znaličnici kao mrav, je* (V 74), *odvraćaš oči, od pomilova, r, ja* (= samilosti) (V 84), *drži već u ruci zvonac* (V 85), *palače bogataša i evropskih poslanika u svakovrstnom slogu* (V 94), *ona, j drobež kuća* (V 103), *na čelu tišme ĩjudi* (V 131), *svaki pavlan* (galerija?) *kao ciela obična crkva* (V 140), *vidiš ĩcj na nogu kopice* (V 148), *Pračena što hihotom što rozgotom* (V 150), *pred kc, ju se postave piketi* (= odredi) *vc, jnika* (V 177).

Neke su od takvih riječi izrazito obilježene kao novotvorbe, pa i autorski neologizmi, npr. *u tom vrućku, ono suhovrhkih hrastova* (V 3), *čovjeko, ĩjubna naredba* (V 4), *jaki na ĩju, ĩjavinu i trzavinu, razvremeniti* (V 10), *ponaglavu spavati* (V 11), *za raz, jušena mora* (V 14), *ha, ĩjak* (V 17), *u samotvorncj slobodi* (V 18), *kuće katice* (V 26), *ludovietni naum* (V 27), *mur, jevna stru, ja* (V 29), *po ovakovcj p, ĩjuštavici* (V 33), *zatra, jao bih se kod gosto, ĩjubnoga gazde* (V 35), *ona za r, jimi popošla* (V 37), *ha, ĩjetak od granatobc, jnoga atlasa* (V 38), *obav, jao sam jutar, r, jicu, zakra, ĩčiv razgovor* (V 48), *uz r, ju se isto, ĩježno snu, ju [...] ulice* (V 51), *sva ulica ĩjekti od svatovskih ĩjesama* (V 52), *uprto ipak gleda u vodu* (V 67), *u rečeni zatavanak, pak se treba od možebitnih kesokradica zakloniti, žumar, jcasto obzorje* (V 71), *goricami posuti brež, r, jaci* (V 72), *Pol, jed* (= po objedu) *se nas dvc, jica obrisasmu* (V 85), *baca, juć od glada u se kano u poždor* (V 89), *jezdioci snidoše s kor, ja* (V 110), *pa bi moglo biti pomagar, je* (= zapomaganja; V 115), *k onom dugo, ĩjastom izdubiću*

(V 118), *okolo okružica i po izbočinah, u svc.jcj prevršencj* (= pretjeranoj) *jubavi za turstvo* (V 121), *s krasoćutnoga gledišta* (V 122), *Pročjevač se sve više perje* (V 126), *tulipanolika šarena stakla* (V 130), *grozna trubjava trubaja* (V 131), *treća rpa trapnika* (V 132), *od zelene kremenštine* (verde antico), *Za pobočnimi stuboci obli se polukrug svetišta* (V 136), *komu je na sriedi prskao vodomet* (V 137), *uza sve turske dometke i oduzetke* (V 138), *kad će s pievnice* (= kora) *prozi,jiti kakva nova skladba* (V 142), *cieli bogoviti dan* (V 145), *kroz međutke letava gledaju* (V 149), *sjedosmo na zidac, dvie Turkir,je, jedna crnica, a druga čjelica* (V 150), *bogma se* (= zaklinje se Bogom) *gostioničar* (V 166), *tada se svaki odtražr,jak podupre desnom rukom o rame predr,jaka, Upropastih se od čuda* (V 168), *trome Turke i posloč,ježne Židove* (174), *dva golema zlatom oham,jena kor,ja, to je svjetloborni i svjetovladni sultan* (V 179), *na zrakolike svodove* (V 202), *najveći nepr,jatej sladokusja* (V 204), *očjuriše na viklo u: jahalište* (V 206), *najjješt,ji hodac ne može ovuda proći* (V 209), *po nemaru svc,jih suvjernika* (V 222), *za obilažr,ju samoga Stambula treba tri četvrti sata* (V 224), *šest va,jada bo,jihavih bula* (V 229), *Turčin, oprčen r,ječim kao košarom* (V 231) itd.

Za razliku od Jukića kod Vebera su turcizmi posve rijetki i uglavnom se tiču pojmova vezanih za tursku odnosno muslimansku kulturu, npr. *huriske, kadune i valide* (V 100), *tursko halekar,je s munara* (V 129), *Dim,jâ na odrasl,cj ženi nisam ni za liek vidio* (V 148).

Što se pravopisa tiče, najprije treba reći da se u obama putopisima uglavnom provodi morfonološko pravopisno načelo.³ Tako npr. Jukić piše *težkom mukom* (J 84), *radostni* (J 87), *izkićena* (J 87), *čjetca* (J 90), *razstav,ja* (J 91), *društvo* (J 92) i sl.

³ Morfonološka je pravopisna norma kodificirana 1850. *Pravopisom jezika ilirskoga* Josipa Partaša. Ipak, pravopisni opis/propis u toj pravopisnoj knjizi nije bio potpun, pa ni potanko razrađen (npr. glavna su pravila u krajnjoj konsekvenci zbnjujuća: „1. Rěči ilirske tako se pišu, kako se dobro izgovaraju /.../ 2. Rěči ilirske izvedene i sastavljene pišu se kako i one, od kojih su izpeljane /.../ 3. U pisanju nękutih rěčih niti se ima slędeti izgovor, niti izvor, nego običaj, polag kojega se pisane u dobrih knjigah nalaze /.../“; usp. Partaš 1850: 15–16), pa nije moguće utvrditi u kojoj su se mjeri ovi autori pridržavali ilirske pravopisne norme. Prije bi se naime moglo govoriti o njihovom nastojanju da pišu morfonološkim („etimološkim“) pravopisom.

Kod Vebera susrećemo npr. *srdce* (V 2), *društvo* (V 3), *razsadnik* (V 5), *razkoš* (V 7), *sdvcjan* (V 11), *riedki* (V 34) itd.

Razlika je u tome što je Jukić znatno manje dosljedan pa piše npr. *pod teškim* (J 86), *usporediti* (J 89), *čjeca* (J 90)⁴ i sl., što se zacijelo može pripisati (i) manjku filološke naobrazbe.

I u jednom i u drugom putopisu susrećemo pisanje prednaglasnica zajedno s riječima s kcjima čine jednu naglasnu cjelinu, npr. kod Jukića *podamnom* (J 84), *neumrem il neostanem* (J 85), *samnom* (J 85), *nemogaše* (J 86), a kod Vebera (uglavnom samo onda kad je prednaglasnica niječnica uz glagolske oblike) *neodluči* (V 1), *nemogu* (V 2), *nehjedoh* (V 5), *nemare* (V 18).⁵

I u tome je Jukić puno manje dosljedan pa prednaglasnice piše gdje-kada nesastavljeno i tamo gdje bismo ih čak i danas pisali sastavljeno, npr. *ni po gotovu* (J 86), *za rana* (J 89), *prem da* (J 92), *u obće* (J 93), *na sried Kosova* (J 97) i sl.

Reflektse jata obojica u dugim slogovima pišu s *ie*, a u kratkima s *je*, npr. *čovjek* (J 85), *vrieme* (J 88), *uviek* (J 90), *Bielopođe* (J 94), *vjera* (J 95), *njesto* (J 102) odnosno *ijepota* (V 1), *primieti* (V 2), *vičjeti* (V 2), *vrieme* (V 3), *riedki* (V 34) i sl. I u tome je Jukić manje dosljedan pa piše npr. *na sried* (J 97), *preko riečice* (J 102) ili *dviesta* (J 106). Kod Vebera s druge strane zamjećujemo pisanje reflektasa jata sa *e* u riječima s prefiksom *pre-/pri(j)e*, u skladu s tadašnjim uzusom zagrebačke škole, npr. *u prestolnici* (V 42), *prelaz* (V 75), *preći* (V 110), *prepor* (V 219).

Jedna od većih razlika u pravopisu sastoji se u tome što Jukić vrlo često ne piše intervokalno *j*, a Veber ga uglavnom dosljedno piše, usp. *koi* (J 84), *čaršiu* (J 84), *kasnie* (J 87), *biaše* (J 93),⁶ *pratihau* (J 93), *zaptie* (J 95), *u avlii* (J 98), *rakie* (J 103), *sunce me ogria* (J 106) itd.

⁴ Čak u istoj rečenici u kcjcj piše *čjetca*, usp. *Zaptia cpazivši gčje čjeca toware drva, skoči, baci s kor jah ormu, i našu na r je nan jesti; čjetca su plakala, al im ništa n je pomoglo* (J 90)!

⁵ Valja spomenuti da Partašev *Pravopisu jezika ilirskoga* ne donosi pravila o sastavljenom ili nesastavljenom pisanju. Po svemu sudeći, u praksi su postojala kolebanja. Sam Partaš međutim niječnicu piše sastavljeno s toničkom riječju, npr. *nemorčju* (Partaš 1850: 23). Po tome je Veberov način bilježenja potpuno u skladu s ilirskom pravopisnom normom (ili, bolje, uzusom).

⁶ Na str. 89 piše međutim i *bjaše*.

II.

Valja nam sada napokon usporediti dvije putopisne proze – Jukićevu i Veberovu. U vezi s time svakako je i pitanje intencije putopisca/pripovjedača: kojim se povodom i s kojom namjerom on obraća potencijalnom čitatelju.

U Jukićevu putopisu opisuje se autorovo putovanje, samaricom i parobrodom, u progonstvo preko Višegrada, Mitrovice, Skopja, Bitole i Soluna, a u Veberovu putovanje do Carigrada najvećim dijelom Savom i Dunavom.

Na pisanje putopisa, pa i na sam put u Carigrad Veberu je kao poticaj poslužila knjiga Talijana Edmonda de Amicisa *Constantinopoli*, o kojoj je imao vrlo visoko mišljenje iako se ne slaže u svemu s de Amicisovim zapažanjima, nego čak s nekima od njih i polemizira. Osvrćući se u svom putopisu na to de Amicisovo djelo, Veber govori ne samo o tom djelu nego neizravno i o svom shvaćanju dobroga (realističnoga) putopisa:

Neskriva on [tj. de Amicis] doduše, prama dužnosti realističkoga putopisca, niti grdoba, nego jih tako namiešta okolo ljepota, da ove uza svu sjenu još divnije sinu, tvoreći zbilja čarobnu krasotu (V 100).

U samome je tipu (i povodu) putovanja vjerojatno i najveća razlika između ovih dvaju putopisnih zapisa. Dok je Veber na put kretao s neskrivenim ushitom i s velikim očekivanjima – i to je najavio već prvim recima svoga zapisa – „[...] kad Edmondo de Amicis kaže, da Carigrad opaja, ter bi stanovati u njem bilo, kano da boraviš na drugoj zviezdi: tko da se nezanese i neodluči vidjeti tu divotu? Morao bi biti od kamena, a ja sam ne samo od mesa, nego i Primorac, vruće krvi. [...] **Carigrad ću vidjeti, Carigrad ću vidjeti!** – klikoh [...]“ (V 1 i 3; istakli I. P. i L. B.) – tridesetak se godina ranije Ivan fra Frano Jukić u Carigrad zaputio u sasvim drugim, nemilim okolnostima: kao sužnja ga, tamnovanjem onemoćala, po nalogu Omer-paše Latasa (inače dotad njegova velikoga prijatelja) *zaptie* vrletima sprovode i u Carigrad privode (usp. Pranjković 2001: 7–8). Na prvim stranicama Jukićevih putnih bilježaka sve već odiše zlom slutnjom:

Bio je dan 3. mjeseca svibnja; u 3 sata noći dodje k meni juzbaša Astalarâsi. **Ja kao zlu sluteći**, nisam još bio zaspao, već se **vratio po postelji**

tamo i amo od bolesti, tuge i žalosti. [...] Sad sam već znao, koja me sreća čeka; vidih da mi se kosti izvan drage otačbine nose, da se ukopaju u kojem azatskom trništu; potjeraše me u surgunluk, od kog sam se više plašio nego od smrti! Stanja tužniega nije moglo biti od moga: bolest dvomjesečna, tuga i žalost učinile su me više smrti nego čovjeku prilična; bez novacah u neprijateljskih i krvničkih rukuh! (J 84 i 85; istakli I. P. i L. B.)

U još se jednoj pojedinosti razlikuju ova dva devetnaestostoljetna putopisna zapisa. Veber je Carigrad vidio, proživio i čitatelju marno opisao; Jukićeva se pak proza iscrpljuje u opisu tegobna putovanja i zastaje upravo u trenutku dolaska u Carigrad („U drugom članku nastaviti ću svoje sužanjstvo u Carigradu“ – zadnja je rečenica Jukićeva zapisa o putovanju; J 106).⁷ Ipak, iako u uzama – s *gvožđjem* na nogama – Jukić je, po svemu sudeći, bio zadivljen vedutom grada koji izranja iz mora: „šta to niče iz mora: – to je bio Carigrad“ (J 106).

Naposljetku kad već popisujemo razlike, valja podsjetiti i na to da je Jukićev putopis – znatno kraći, pa i sadržajno necjelovit (opisuje naime autorovo putovanje, ali ne i Carigrad) – objavljen na stranicama časopisa *Bosanski pr. jatej*, a Veberov kao zasebna, prilično luksuzno opremljena knjižica, popraćena naročito lijepim ilustracijama (crtežima) ne samo krajeva kroz koje je autor putovao – od *Biograda* (Beograda) do Carigrada – nego i ljudi s kojima je dolazio u doticaj (npr. Bugarin koji prodaje voće i povrće, musliman koji klanja, derviš, turske gospođe na ulici, u kući i u toplicama itd.). Intencija je putopisca samim time još jasnija: hrvatskom čitatelju približiti manje poznate ili nepoznate krajeve te ih napose upoznati s drugim kulturama.

Postoji međutim i nešto po čemu su Jukićev i Veberov tekst vrlo bliski. Izražena je to domoljubna nota, koja se može pripisati i općem duhu romantizma/ilirizma (usp. i Duda 1998: 132). Osjeća se ona i u pozitivnoj težnji da se domaćoj publici približi novo i nepoznato, da je se prosvijeti (prosvjetiteljska je i uloga Jukićeva časopisa u kojem je sam ispunjao stranice; Veber uvodno piše o *turističkom* aspektu putovanja,

---

⁷ Taj drugi članak Jukić nije stigao napisati.

ali i svoje putopisne proze – „da nam se hrvatski narod pouči, nasladi i ponese“, V 1–2 i dr.) i u neprikrivenu nacionalnom ponosu kad se, primjerice, ljepote stranog grada omjeravaju s bliskim i dragim domaćim vedutama, kada se „uspostavlja usporedba između domovine i stranog svijeta“ (Duda 1998: 82)⁸ – npr. nakon oduševljenja spoznajom da će putovati u Carigrad Veber *nježne* riječi nalazi i za svoj Zagreb „predragi mi Zagreb“ (V 3), a carigradske zgrade spremno uspoređuje sa zagrebačkima, npr. „Pored njih stoje zidanice od dva i tri kata lih carigradskoga ukusa. Njeke su ravnoga pročelja sa zatvorenimi shodovi od prvoga do zadnjega poda, nalik na našega Austrijskoga Cara u Zagrebu“ (V 102).

U upoznavanju novih svjetova prvu „postaju“ – ističe Dean Duda – predstavljaju „susjedne slavenske zemlje i krajevi u kojima žive Hrvati“ te pritom posebno izdvaja Bosnu: „Bosna je dijelom nacionalni i općeslavenski itinerarij, a dijelom funkcionira kao orijentalna tema“ (Duda 1998: 104). U tom ćemo kontekstu razumijevati i to što se Veber u svome putopisu dotiče i teme bosanskohercegovačkih muslimana (Bošnjaka): „Ovdje mi je napomenuti svojoj braći u Bosni i Hercegovini, da se ništa od onoga, što ću dalje sboriti o Turcih, njih netiče: oni nisu Turci, već Hrvati ili Srblji, što ih volja, muhamedanske vjere“ (V 72). Spominje također i onoga Jukićeva bivšeg prijatelja koji ga je prognao u Carigrad: „zaklanjao ga umom svojim Hrvat Omer-paša, čijom bismo se hrabrosti mogli ponositi, da se itko vriedan može dičiti odmetnikom i krvopijom svoga naroda“ (V 74). I napokon progovara Veber na jednom mjestu i o bosanskim franjevcima: „najznamenitija je za nas crkva Sv. Gjurgja na Galati, što ju je poslije g. 1784. bila Propaganda predala bosanskim fratrom, koji su uz nju sagradili i samostan“ (V 220).

U red (post)ilirskih tema i zamisli ide i kratka epizoda u kojoj se Veber dotiče jezične problematike: posjetivši u Carigradu sestru svojega prijatelja književnika Matije Bana, ostaje iznenađen da ona, koja je još za mladosti napustila rodni Dubrovnik i četrdeset godina živi u tuđini, iznenada progovara *hrvaštinom dubrovačkoga izgovora* te mu ponosno

---

⁸ „Hrvatski romantičarski putopisci vlastitim naporom gotovo prirodno smještaju svoj narod u veliku europsku obitelj“ (Duda 1998: 82).

domeće: „Materinski se jezik ne zaboravlja“.⁹ I još nešto: jezik se pritom imenuje *hrvatskim*, ali se – potpuno u skladu s ilirskim (južno)slavenstvom – za srpski jezik (kojim govori Veberov suputnik) konstatira: „Ta to je kako i naški“ (V 222–223).¹⁰ Slično je, romantičarsko Vebero promišljanje o odnosu Srba i Hrvata, ali i njihovih kultura i jezika: „što je srbsko, to je i hrvatsko, a što hrvatsko, to i srbsko: jedan narod, jedan jezik, treba da su i stečevine jedne. Samo kad budemo svi tako mislili, bit ćemo ljudi!“ (V 19).

Ima, dakako, u rodoljubnom zanosu i simpatične naivnosti i očigledna pretjerivanja. U Zemunu – koji je Vebera nemalo razočarao („Aha, to je prag orientalizma!“) – opazio je, spominje, „dvie krupne ženetine s tako omašnimi *košaci*, da bi i dvie najšire Moslavkinje imale odviše“. Uslijedio je kratak razgovor:

- Što ste vi, drage, Srbkinje, ili Magjarice? – upitah začuđene.
- Njemice smo – odvrtiše mi njemački – preselili smo se iz Banata, stanujemo eno ondje – i pokazaše mi lievo tiesan i blatan dolac pod brdom, s kućicama, u kojih valjda jedna krinolina izpunja cielu sobu.
- Hvala Bogu! – pomislih u sebi – da se bar naš narod još ne nagrdi tako (V 36).

---

⁹ Nije to jedino Veberovo razmišljanje o jeziku u ovome putopisu. Opisujući situaciju na večeri u otmjenom carigradskom salonu – gdje je devet osoba međusobno govorilo na šest jezika – razmišlja o množini jezika što se čuju u Carigradu („nov Babel“). Pritom hrvatski je jezik u usporedbi s engleskim, njemačkim, francuskim, mađarskim, grčkim, turskim, španjolskim, pa čak i talijanskim vrlo dobro prošao: „Da, divan si moj hrvatski jeziče i bogatstvom likova i čistoćom glasnikâ i punoćom suglasnika, pa pošto su ti ostala slavjanska braća priznala u blagozvučnosti prednost, ne imaš se takmiti nego s talijanskom romonitosti, koja bi možda i meni bila preča, da mi nije hrvatska uza srce prirasla. Zaista, velike bi krasote nestalo sa svieta, kad bi oniemila hrvatsko-srbska usta, što da se nedogodi, raditi nam je iz svih sila“ (V 235–236).

¹⁰ Prethodno se, štoviše, spominju i „katolički i pravoslavni Hrvati“ te im se zamjera nejedinstvo: „Stoje po nemaru svojih suvjernika bez vlastite crkve i škole, ter se moraju zadovoljavati s onimi drobtinicami vjerske i svjetske pouke, koje jim od milosrdja udjeljuju drugi narodi. Prava sreća, što jih još drži na okupu narodna sviest hrvatska, inače su gotovi razplinuti se u moru drugih naroda“ (V 222).

III.

Zaključno se može reći da su dva opisana putopisna teksta iz druge polovice 19. stoljeća, i Jukićev i Veberov, po mnogo čemu slična i što se tiče jezika i pravopisa kojim su pisani (unatoč nekim karakterističnim razlikama), i što se tiče ideja koje se u njima zagovaraju (ilirskih odnosno romantičarskih), i što se tiče pristupa putopisu kao književnom žanru. Ipak i razlike su među njima brojne, a one se prije svega tiču okolnosti u kojima su nastali. Veber putuje u Carigrad kao dobrostojeći radoznali turist i svojim putopisom želi čitatelja obavijestiti o krajevima kojima prolazi i o slavnom gradu u koji dolazi, ali ih usput i zabaviti, a Jukić putuje u Carigrad samaricom kao sužanj koji je, kasnije će se ispostaviti, zauvijek prognan iz svoje Bosne koju je silno volio i za koju je na kulturnom i znanstvenom području napravio više ne samo od sve svoje subraće nego i od svih svojih suvremenika.

Izvori i literatura

- Badurina, Lada. 2015. Hrvatski slovopis i pravopis u 19. stoljeću. *Povijest hrvatskoga jezika, 4. knjiga: 19. stoljeće*. Ur. J. Lisac, I. Pranjković, M. Samardžija. Zagreb: Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti Croatica. 403–429.
- Barac, Antun. 1950. Putopisi Adolfa Vebera. *Rad JAZU*, knj. 281. Zagreb. 57–99.
- Bogišić, Vlaho. 1989. O Veberovim kratkim putopisima. *Croatica* XX/31-32: 143–148.
- Ćorić, Boris. 1973. Ogljed o Ivanu Franji Jukiću. U: Ivan Franjo Jukić, *Sabrana čjela*, III. Sarajevo. 9–101.
- Duda, Dean. 1998. *Priča i putovarije: Hrvatski romantičarski putopis kao pripovjedni žanr*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Jelenić, Julijan. 1912, 1915. *Kultura i bosanski franjevci*, I (1912), II (1915), Sarajevo [pretpisak: Sarajevo, 1990; prir. Marko Karamatić]
- Ježić, Slavko. 1955. *Hrvatski putopisci*. Zagreb.
- Jukić, Ivan Frano. 1861. Putovanje iz Sarajeva u Carigrad god. 1852, mjeseca svibnja. *Bosanski pr.jate.j* 3: 71–91.
- Jukić, Ivan Franjo. 1973. *Sabrana čjela*, I–III. Prir. Boris Ćorić. Sarajevo.
- Jukić, Ivan Frano. 2001. *Izabrana čjela*. Prir. Ivo Pranjković. Zagreb: Konzor.
- Kuna, Herta. 1983. *Jezik „Bosanskog pr.jate.ja“*. Sarajevo.
- Pederin, Ivan. 1979. Putopisi u hrvatskoj književnosti ilirizma i realizma. *Književna istorija* XI, br. 44, Beograd.

- Posavac, Zlatko. 1970. Estetički pogledi Adolfa Vebera Tkalčevića. *Kolo*, 8/3: 281–298.
- Partaš, Josip. 1850. *Pravopis jezika ilirskoga*. Zagreb: Tiskara bratje Županah [pretišak: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2002].
- Pranjković, Ivo. 1993. *Adolfo Veber Tkalčević*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta.
- Pranjković, Ivo. 2000. *Hrvatski jezik i frajjevci Bosne Srebre*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Pranjković, Ivo. 2001. Ivan Frano Jukić (1818–1857). U: Ivan Frano Jukić, *Izabrana čjela*. Zagreb: Konzor. 5–14.
- Pranjković, Ivo. 2008. *Frajjevačko spisateljstvo na hrvatskome jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Veber, Adolfo. 1886. *Put u Carigrad*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Vince, Zlatko. 1978. *Putovima hrvatskog književnog jezika*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.

Summary

Constantinople Travel Books by the Friar Ivan Frano Jukić and Adolfo Veber Tkalčević

The paper focuses on travel books by the friar Ivan Frano Jukić *Putovanje iz Sarajeva u Carigrad god. 1852. mjeseca svibnja* (Journey from Sarajevo to Constantinople in the year 1852, in the Month of May) from 1861 and Adolfo Veber Tkalčević *Put u Carigrad* (Journey to Constantinople) from 1886. In addition to the language and orthography, special attention is paid to the travel book genre, i.e. the type of text that these books belong to.

Key words: friar Ivan Frano Jukić, Adolfo Veber Tkalčević, travel books, Constantinople, orthography, phonology, morphology, syntax, lexis